

Теріологія у Львівському університеті (1823–2025): Зоологічний музей, кафедра зоології, польові стаціонари

Ігор Шидловський, Андрій Затушевський, Ігор Дикий, Ігор Хамар

Львівський національний університет імені Івана Франка (Львів)
email: ihor.shydlovskyy@lnu.edu.ua; orcid: 0000-0002-1003-2562

Shydlovskyy I., A. Zatushevskyy, I. Dykyy, I. Khamar. Theriology at Lviv University (1823–2025): Zoological Museum, Department of Zoology, field stations. — The article provides information about the history and development of theriological research at Lviv University. The material is structured according to sections that correspond to the main components, in particular — the Zoological Museum, the Department of Zoology and field stations — Vysokohirnyi in the Carpathians and Shatsky in Polissia. The conducted research indicates a constant connection between these units, through employees, among whom: the first naturalists — O. Zawadzki, B. Dybowski, J. Wodzicki, J. Hirshler; the first theriologists of the post-war era — Y. Valenta, H. Benedyuk, A. Senyk, N. Polushyna, I. Yemelyanova, M. Vozniuk, and the new generation of theriologists — Ye. Srebrodolska, A.–T. Bashta, I. Dykyy, O. Kondratenko, A. Zaytseva, O. Kusnezh, I. Ivashkiv, M. Martsiv and some niches. Thanks to the first cohort, the foundations of research into the animal world, including mammals, were laid, thanks to the second, significant museum material was collected and the characteristics of terriopopulation of certain territories were given, and the third continued the work and developed new modern directions.

Вступ

Львівський університет від початку свого заснування 1661 р. став важливим науковим та освітнім центром Галичини. Проте, тільки через століття після його відкриття тут почали викладати натуральну історію з елементами природознавства. Спочатку викладали латиною, з 1784 р. — німецькою, а з 1875 р. — польською [Finkel & Starzynski 1894]. У 1835–1837 роках викладачем ботаніки та фізики в університеті працював Олександр Завадський, відомий передусім своїми ентомологічними дослідженнями Галичини, але саме йому належить і найдавніший огляд «Фауна галицько-буковинської фауни хребетних» [Zawadzki 1840]. Фактично, Александра Завадського можна вважати першим «професійним» дослідником фауни Галичини. Його вважають наставником таких відомих учених як Станіслав Костянтин Петруський та Грегор Йоганн Мендель [Сеник *et al.* 2011].

Незважаючи на страшні перипетії історії, як от «Весна народів», I Світова війна, встановлення радянського режиму та II Світова війна, ніщо не могло знищити визначну школу зоологів, серед яких — Бенедикт Дибовський, Ян

Гіршлер, Анна Сенік, Надія Полушина і низка інших, що поклали початок теріологічним дослідженням у регіоні.

Структура цього нарису побудована в історично–хронологічному порядку, висвітлюючи роботу і розвиток теріологічних досліджень у різних підрозділах біологічного факультету Львівського університету: Зоологічному музеї, на кафедрі зоології та двох стаціонарах — Шацькому біолого-географічному (Волинська обл.) і Високогірному у с. Кваси (Закарпатська обл.).

1. Зоологічний музей

Зоологічний музей Львівського Університету завжди був місцем збереження значної кількості зразків, зібраних починаючи з початку XIX ст. Ці колекції є результатом кропіткої роботи понад сотні науковців-природників, зоологів, про яких йтиметься нижче. Наприкінці XVIII ст. натуральну історію у Львівському університеті (званому Юзефінським) викладав Антоній Гільтенбранд [Закала & Ровенчак 2011]. Він та інші професори, такі як Ігнацій Мартинович [Ровенчак 2014], Францішек Кодеш [Пругула 2011b], Ян Гольфельд [Пругула 2011a] були представниками природничої і математичної частини філософських наук. У тому періоді існування університету природознавство та математика вийшли з занепаду і були поставлені поруч з гуманітарними науками. Варто зазначити, що вже тоді при кафедрі натуральної історії існував Кабінет натуральної історії (*Das Naturalien-Kabinet*) — нині Зоологічний музей (акронім ZMD), перша згадка про який датується 1784 р. [Finkel & Starzynski 1894; Загороднюк & Шидловський 2014]. У «музеї» були зосереджені природничі зразки не лише тварин, але й мінералів та сільськогосподарські колекції, постійно при ньому зберігалася нумізматична колекція. Першим відомим завідувачем кабінету з 1785 по 1805 рік був професор Бальтазар Гакет [Білінська *et al.* 2011].

1816 р. на роботу до Львівського університету прийшов професор Франц Дівальд, завдяки якому 1823 р. були отримані для Кабінету натуральної історії деякі дублети з імператорських колекцій у Відні. Крім того, було видане розпорядження урядам краю, лісів, гір та іншим, надсилати цікаві природничі знахідки до колекцій Кабінету. У той же час львівський аптекар Францішек Салямон передав Кабінету свою природничу колекцію, чим значно збагатив його фонди [Finkel & Starzynski 1894].

Під час листопадового повстання 1848 р. обстріляний з гармат університетський будинок згорів, знищено або вийшло з ладу університетське майно, через що у січні 1850 р. для навчальних закладів винайняли 27 приміщень на третьому поверсі міської Ратуші. Університет займав 13 зал, у яких на східному боці знаходився Кабінет натуральної історії.

У 1851 р. університет був перенесений до будівлі на вулиці Святого Миколая, а нині — Грушевського, 4. Отже, життя університету продовжувалося,

і вже 1858 р. уряд Біловезької Пущі подарував Кабінету натуральної історії гарне опудало зубра (*Bison bonasus*) [Wiczowski 1907].

У 1883 р., перебуваючи в експедиції на Камчатці, Бенедикт Дибовський отримав запрошення на посаду професора кафедри зоології від Варшавського, Краківського та Львівського університетів. Обравши останній, він через Сінгапур, Суец, Константинополь та Одесу повернувся до Європи і привіз з собою в 60 скринях наукові збори, вагою понад 11 тон [Brzek 1994]. До Львова він прибув на початку січня 1884 р. і помістив свої збори у Кабінет натуральної історії, який вже 25 лютого 1885 р. реорганізував у Зоологічний музей [Шидловський & Питель-Гута 2022a]. У 1904 р. на честь 45-річчя наукової діяльності професора Б. Дибовського було отримано велику посылку з о. Берінга (Командори) — всередині лежав розібраний на частини скелет морської корови (*Hydrodamalis gigas*) (рис. 1), як виявилось згодом — не однієї, а шести. Жителі острова прислали її на знак вдячності професору за безкоштовне лікування та всіляку допомогу в побуті.

Теріологічні дослідження у цей період цілеспрямовано не проводили, однак, музейні співробітники збирали, купували чи отримували у подарунок різноманітних ссавців, які збагачували у першу чергу експозиційну частину музею (Каталог... 20104; рис. 2).

Рис. 1. Скелет морської *Hydrodamalis gigas* корови в остеологічному залі.

Рис. 2. Частина експозиції залу ссавців (на передньому плані — фоцена).

Зокрема, до таких музейних предметів належать зразки, отримані (ймовірно придбані) з Природничого Інституту Вільгельма Шлютера в Галле — опосум північний (*Didelphis marsupialis*), гамадрил (*Papio hamadryas*), лилик двоколірний (*Vespertilio murinus*), нічниця велика (*Myotis myotis*), перегузня (*Vormela peregusna*), сліпак східний (*Spalax microphthalmus*), піщанка денна (*Psammomys obesus*), голкошерст канадський (*Erethizon dorsatum*) та нутрія (*Myocastor coypus*). Ймовірно, частина опудал ссавців з Австралії та Індонезії були отримані завдяки обміну колекціями з Віденським природознавчим музеєм — ехидна австралійська (*Tachyglossus aculeatus*), качкодзьоб (*Ornitho-*

rhynchus anatinus), **кускус ведмежий** сулавеський (*Ailurops ursinus*) та низка інших. Наприкінці XIX ст. музейне зібрання поповнили збори Яна Каліновського та Яна Штольцмана, одних із перших відомих дослідників, збирачів об'єктів тваринного світу Південної Америки [Shydlovskyy & Zatushevskyy 2015]. Одночасно, колекції ссавців поповнював полюючи у родинних маєтках Нянькові та Войнові Бенедикт Дибовський. Препаратором за часів Б. Дибовського працював Ян Загорський, а асистентом його був Ян Каванна.

Початок XX ст., з Першою світовою війною та змінами політичного режиму у центральній і східній Європі, не створював умов для активного розвитку музею та поповнення колекцій. Серед музейних предметів цього періоду виявлено лише сім зразків: по одному опудалу вивірки лісової (*Sciurus vulgaris*) 1900 р., хом'яка звичайного (*Cricetus cricetus*) та вовчка сірого (*Glis glis*) 1902 р., їжачка білогрудого (*Erinaceus concolor*) 1903 р., два опудала ігрунки чорнокитицевої (*Callithrix penicillata*) 1904 і 1905 рр., й одну тушку мідичі Радде (*Sorex raddei*) зібраної 1930 р. експедицією Сергія Турова у Кавказському заповіднику.

Цікавою, хоч і невеликою збіркою виявилися збори рукокрилих професора Яна Гіршлера з Ліберії (види роду *Neoromicia*), куди завідувач музею і кафедри їздив із дружиною на два роки (1936–1937 рр.). Проте ця експедиція спеціалізувалася більше на відлові плазунів і комах [Hirschler 1938].

Пізніше активній науковій і просвітницькій роботі музею зашкодила Друга Світова війна. Під час німецької окупації всі фонди музею були звалені в залі птахів на одну велику купу і так пролежали до закінчення війни. Відразу після відновлення роботи університету, музей також почав упорядковувати експозиції та польові виїзди. Зокрема, перші поїздки здійснили Антків і Брицький (Львів, 1948 р.), Бичко (Закарпаття, 1948 р.), Д. Владишевський (Закарпаття, 1949 р.), Мальченко, Поспелов (Львів, 1949 р.), Я. Васильків (Львівська обл., 1950 р.), Лавриненко, Масний, Покало (Закарпаття, 1950 р.).

1951 р. до музею надійшла невелика колекція мишоподібних з Воронезького заповідника. Протягом 1952–1955 рр. цілеспрямовано почали поповнювати наукові фонди музею Йосиф Валента і Галина Бенедюк, які досліджували фауну гризунів Закарпаття. У той же період значну колекцію гризунів з Карпат і Закарпаття зібрав Володимир Кушнірук, а Кіра Мальчевська — гризунів Львівщини і Закарпаття.

Чільне місце у музеї посідають експонати Єжи Водзіцького, відомого львівського мандрівника і мисливця, який на початку XX ст. за власний кошт здійснив польові експедиції — сафари до східної частини Центральної Африки (1909–1910) та в гори Тянь-Шаню (1913). Збірки рогів, погруддя, шкіри і гриви антилоп, баранів і козлів сумарно понад 50 одиниць передані нашому музею на постійне збереження дружиною Марією, після смерті мандрівника

у лютому 1952 р., а описи мандрівок опубліковані у відповідних книгах [Wodzicki [A.] 1910; Wodzicki [J.] 1938; Шидловський *et al.* 2022].

У 1956 р. Музей збагатився остеологічним матеріалом, китовим вусом і ембріонами китів, привезеними китобійною флотилією «Слава».

Протягом 1960–70-х рр. хіроптерологічні дослідження у Карпатах здійснювали Тетяна Мазнова, Надія Полушина [Питель-Гута *et al.* 2022], В. Кушнірук і В. Климишин, вони зібрали для музею близько 100 кажанів дев'яти видів. У цей же час Г. Бенедюк займалася вивченням гризунів Карпат, готуючи дисертаційну роботу за темою «Морфологічні та еколого-фізіологічні особливості мишовидих гризунів Чорногори» [Марців & Дикий 2022]. Дослідження комаходних, зокрема крота європейського (*Talpa europaea*) на Рівненщині здійснював О. Кашук (1960), Ірина Ємельянова і Тетяна Яцун вивчали комаходних та гризунів Чорноморського заповідника й Шацького біолого-географічного стаціонару (1956–1970). З початком 1980-х років активними стають дослідження і збір гризунів Т. Маковською на Вінничині, завідувачкою зоомузею Марією Вознюк на Волині й Закарпатті [Шидловський & Питель-Гута, 2022b], а спільно з М. Лавривим — у Казахстані [Полушина *et al.* 1974; Полушина & Вознюк 1980]. Препараторами і таксидермістами у той час працювали Ганна Безкоровайна, Зоя Бойко, Ольга Головкіна, Зелік Ратнер, Іван Фединський.

Чималий внесок у поповнення колекцій музею зробила науково-дослідна лабораторія геоботанічних досліджень біологічного факультету Львівського державного університету ім. І. Франка, яку очолював В. Туркевич. Протягом 1974–97 рр. здійснено експедиції до Казахстану, на Алтай, у Курган та Ханти-Мансійськ, звідки привезено цінні збори. Серед них — черепи сайги (*Saiga tatarica*), які побували на ВДНГ у Москві та Києві, і разом з медалями та дипломами прикрашають сьогодні експозицію остеологічної зали.

З початку 1990-х рр. активність польових досліджень знижується, що, ймовірно, пов'язано з поважним віком співробітників музею, недофінансуванням потреб і аварійними ситуаціями, що виникали через протікання даху.

Проте, нового поштовху теріологічні дослідження отримали на зламі тисячоліть. Серед нових надходжень на особливу увагу заслуговують збори 1997–2004 рр. теріолога Олександра Кондратенка, який проводив дослідження в Луганському степовому заповіднику та його околицях. Зокрема до музею надійшли такі цінні зразки як мишівка донська (*Sicista strandi*), хом'ячок сирій (*Cricetulus migratorius*) і сліпачок степовий (*Ellobius talpinus*). У цей же період І. Загороднюк передає в колекції музею описаний ним типовий матеріал нового виду кажанів України — пергача донецького (*Eptesicus lobatus*) [Zagorodniuk 2009].

З 2001 р. співробітники музею працюють над найбільшим за об'ємом зведенням щодо колекцій — «Каталог колекцій ссавців», який опубліковано

2010 р. У цей же час активізуються роботи з вивчення історії колекцій та музею в цілому [Шидловський & Затушевський 2010; Затушевський *et al.* 2015; Zatushevskyy *et al.* 2015; Шидловський *et al.* 2015]. Того ж року музей отримав гарне зібрання краніологічного матеріалу гризунів з Хмельниччини від Ганни Зайцевої-Анциферової (понад 100 екз. 11 видів). Постійно збирає матеріал для музею Ігор Дикий — на території Волинської, Львівської, Закарпатської і Рівненської обл. Проводячи біологічні дослідження в Антарктиці, він поповнив фонди музею остеологічним матеріалом, зібраним упродовж 11, 14, 17 та 24 українських антарктичних експедицій на о. Галіндез (з охопленням періоду 2006–2020 рр.). Поповнення колекцій, особливо кажанів, відбувалися й завдяки аспірантам Олександру Кусьнежу, Ігорю Івашківу, співробітнику Інституту екології Карпат НАН України Тарасу Башті.

2. Кафедра зоології

У 1793–94 рр. курс Натуральної історії у Львівському університеті читав Емануель Кіршбаум, протягом 1809–1813 рр. Антон Глойснер, а вже з 1816 до 1823 р. — доктор медицини Франц Дівальд читав зоологію (також ботаніку і мінералогію), ведучи заняття німецькою мовою і маючи у підпорядкуванні природничий кабінет [Finkel & Starzynski 1894]. Тож упродовж всієї історії існування кафедри зоології Кабінет (музей) завжди був поруч, і часто, його співробітники спільно виконували низку досліджень, збору та опрацювання наукового матеріалу.

Після смерті Ф. Дівальда, керував кафедрою і музеєм професор Міхаель Штекер, який викладав землеробство, сільське господарство, природознавство й технологію. Він же згуртував у Кабінеті значні сільськогосподарські збори, у частині, яка називалася *Museum agriculturae*, і почав роботи з упорядкування предметів та їх визначення, завдяки чому було інвентаризовано 8 тис. зразків [Finkel & Starzynski 1894].

1852 р. на філософському факультеті Львівського університету створено кафедру зоології, якою (разом із зоологічним музеєм) керував Максиміліан Шмідт. Його наступниками були Шимон Сирський і Генрик Кадий. Останній був переведений із Кракова і займався анатомічними дослідженнями тварин, зокрема, вивчав кровоносні судини хребта і будову ока крота. Згодом він став організатором Львівської ветеринарної академії [Манько 2011].

З 1884 р. на кафедрі та в музеї почав працювати Б. Дибовський, який займався фауністичними дослідженнями у Галичині, опрацюванням зборів з Прибайкалля, Байкалу, Далекого Сходу і Камчатки, анатомічними дослідженнями попередньо зібраних ссавців і наповненням музею зоологічним матеріалом з різних куточків світу. Він описав 52 нових види ссавців, між яких — нерпа байкальська (*Pusa baicalensis*) (Dybowski 1873). Крім того, багато уваги він приділяв морфології та порівняльній анатомії ссавців, у тому числі й будові та розвитку зубів в онтогенезі у представників різних рядів і

родин [Dybowski 1906–1907]. Окремими частинами опублікував визначник місцевих ссавців [Dybowski 1903].

Рис. 3. Нерпа байкальська та голови моржів привезені Б. Дибовським.

У 1924 р. філософський факультет розділено на два відділи — гуманітарний і математико-природничий. Біологічна наука з цього періоду значно позбавилася. Математико-природничий факультет, до якого належала кафедра зоології, охоплював 19 наукових закладів. Саме з цього часу кафедра зоології творила основне ядро наукового закладу — Інституту зоології, у якому працював значний загін відомих зоологів — Б. Фулінський, Г. Полюшинський, Я. Сембрат, Я. Кунце, Я. Носкевич, С. Пілявський, Я. Романишин, Л. Монне, С. Джевільський, В. Лоренц, А. Козловський та ін. У цей період з 1918 до 1939 р. кафедрою, як і музеєм, керував проф. Я. Гіршлер — професор і першовідкривач деяких внутрішньоклітинних структур у тварин, зокрема у черв'як і комах. Проте, новою перешкодою стала Друга Світова війна.

З 1945 р. кафедру зоології розділили на дві — хребетних і безхребетних, які працювали окремо до 1974 р. Саме у повоєнний час починається активний розвиток теріологічних досліджень у Львівському університеті. Перші дослідження гризунів у цей період вела Марія Янушевич, яка збирила матеріали до кандидатської роботи «Ссавці гірської частини Закарпаття» [Марців & Дикий 2022]. Упродовж наступних 25 років багато досліджень співробітники кафедри виконували разом із працівниками Зоологічного музею.

Кафедрою зоології хребетних завідували проф. Федір Страутман (1945–1964) і доц. Микола Черкащенко (1964–74).

Кафедра забезпечувала читання курсів, у т.ч. дотичних до теріології — зоології хребетних, зоогеографії, порівняльної анатомії, екології, власне теріології, звіроводства, систематики хребетних, філогенії хребетних. Пріоритетний напрям наукових досліджень — вивчення хребетних Карпат і Передкарпаття, Волинського Полісся, Розточчя, Опілля. Дослідні роботи кафедра проводила також у Криму, в Чорноморському заповіднику, у Прибалтиці, на Кавказі та в Центральній Азії. Завдяки цьому були засновані наукові школи,

у т.ч. школу теріології, якою керувала доц. Н. Полушина, яка все життя присвятила дослідженням ссавців Закарпаття, Карпат та Львові, збагативши при цьому колекції музею. Вона є автором близько 110 публікацій, більшість з яких присвячено біології, екології та охороні ссавців. Зокрема, нею проведено картографування теріонаселення Карпат і Волині [Полушина, 1977, Полушина *et al.* 1974]. Активно вивчала хижих та дрібних ссавців, приділяла увагу й рукокрилим [Полушина 1964, 1967, 1972, 1998].

У різні роки на кафедрі працювали також М. Янушевич (вивчала звірів Карпат), К. Мальчевська (окрім риб, досліджувала гризунів Львівщини і Закарпаття), О. Денісієвський (вивчав гістологію хребетних), М. Чугунов (виконував тему «Гризуні субальпійського поясу Чорногори»), В. Долгушина, О. Палій та ін. З 1957 р. дослідження ссавців Чорноморського заповідника проводила Т. Яцун, а з 1967 р. там працювала І. Ємельянова, яка виконувала переддипломну практику за темою «Зоогеографія ссавців Чорноморського заповідника» [Затушевський & Питель-Гута 2022]. У той час там вели обліки дрібних ссавців і копитних, завдяки яким зібрано й опрацьовано численні пелетки та екскременти низки хижих. Згодом І. Ємельянова працювала на Волинському Поліссі (1972–1975 рр.), у Казахстані (1976–1977 рр.), у Тверській обл. (1978, 1980–1983 рр.), у Монголії (1979 р.), на Уралі, в Челябінській обл. (1984–91 рр.). Результати її досліджень висвітлено у низці публікацій [Ємельянова 1976, 1978; Урбанский & Емельянова 1986].

Протягом 1960–63 рр. на кафедрі була аспірантом Анна Сенік, яка займалася дослідженням комахоїдних ссавців західу України, про що 1969 р. захистила кандидатську дисертацію [Затушевський & Загороднюк 2022]. Після закінчення аспірантури дослідниця перейшла працювати у Львівський Природознавчий музей АН УРСР, а згодом у Львівський зооветеринарний інститут¹. Більшість публікацій на початку її наукової кар'єри стосувалися дослідження ссавців [Сенік 1965, 1967; Сеньк 1972, 1974].

У Криму у 1960–х роках дослідження гризунів проводять також В. Веселовський та Серікова. Протягом 1958–1966 рр. вивчення мишоподібних Кавказу, зокрема в долині р. Кіша і на субальпійських луках в Кавказькому заповіднику проводили Є. Шостак, Ковальов, Ломаченко та Ільків.

У 1962 р. відбулася поїздка зоологів музею у степи Кустанайської обл. (Казахстан), де ссавців досліджували М. Лаврів та Яворський, а 1973 р. в околицях с. Арикти працювала завідувач музею М. Вознюк, яка збрала цінний матеріал для експозиції. Пізніше вона працювала над вивченням ссавців західних областей України. У 1972 р. дослідження та збори колекцій гризунів на території Таласького Алатау проводила Романюк, яка поповнила колекції Зоологічного музею тушками полівки гімалайської (*Alticola roylei*) (Ката-

¹ Сучасні назви — Державний природознавчий музей НАН України та Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького.

лог... 2010). З вересня 1974 р. кафедри зоології безхребетних і хребетних об'єднують в одну. Завідувачами об'єднаної кафедри стали: Всеволод Здун (1974–88), Іван Гладунко (1988–98) та Йосиф Царик (з 1998 р.).

У 1990-х роках спочатку в Зоологічному музеї, а згодом на кафедрі, починає працювати Євгенія Сребродольська, яка 1989 р. захистила дисертацію «Акустична активність и популяційна структура пискухи північної (*Ochotona hyperborea*)» [Дикий & Марців 2022]. Вона була однією з перших дослідниць рукокрилих із застосуванням УЗ-детекторів на Прикарпатті та Волині. На кафедрі активно займалася теріологічними дослідженнями зі студентами, проводила практики на Високогірному біологічному стаціонарі «Менчул Квасівський» та Шацькому біолого-географічному стаціонарі, розробила і читала спецкурси «Теріологія» та «Етологія». Євгенія Сребродольська — автор понад 80 публікацій, значна частина з яких присвячені вивченню ссавців [напр., Сребродольська *et al.* 2004], опрацюванню колекцій [Сребродольська & Левицька 2005] чи стану окремих видів та груп ссавців [Дикий *et al.* 1998; Дикий & Сребродольська 2007; Gorban *et al.* 1998].

У 2000–ні роки на кафедрі навчається, а з 1997 року працює І. Дикий — активний теріолог, триразовий зимівник Української Антарктичної станції. Ним виконується низка робіт, присвячених вивченню рукокрилих заходу України, великих хижих і копитних Карпат [Delehan *et al.* 2002; Делеган *et al.* 2001]. Низка праць присвячена й вивченню ссавців Антарктики [Дикий & Салганський 2013; Пекло & Дикий 2012]. Спільно зі студентами та аспірантами І. Дикий досліджує раціони живлення хижих, зокрема ведмедя бурого (*Ursus arctos*) і представників родини мустелові (Mustelidae) [Дикий & Дика 2005]. Протягом останніх років І. Дикий бере участь у проєктах з дослідження геному вовка сірого (*Canis lupus*) та інших видів ссавців [Storen *et al.* 2013; Ericson *et al.* 2020].

З початком нового століття у вишах України почали відбуватися зміни, які полягали в об'єднанні кафедр зоології — найчастіше, з кафедрами екології та перейменуванні біологічних факультетів. На щастя, львівська кафедра поки залишається класичною зоологічною, з навчальними польовими практиками. Виняток становлять 2020–2022 рр., які через COVID–19 та війну перешкодили польовим поїздкам, зокрема й практикам на польових стаціонарах. Проте навіть у цей час викладачі кафедри зі студентами здійснювали короточасні виїзди у природу в межах Львівської обл.

Протягом перших 20-ти років поточного століття практично усі нові теріологи були учнями Є. Сребродольської та І. Дикого. Серед них — О. Кусьнеж, який проводив вивчення кажанів на теренах західних областей України, досліджуючи місця розмноження та ночівлі, а також поширення і видовий склад рукокрилих за допомогою ультразвукового детектора, а згодом спеціального гаджета, який автоматично виявляє та допомагає визначати кажанів [Башта *et al.* 2013; Кусьнеж & Чайка 2014]. Протягом останніх років

вивчає роїння та зимові сховища кажанів Юрій Чайка, досліджуючи значні площі Карпат, виявляючи і обстежуючи значну кількість печер [Чайка & Кусьнеж, 2018]. Активно у цей же час займається вивченням живлення хижих Марія Марців, яка 2023 р. захистила дисертацію за темою «Живлення хижих ссавців в умовах ... заходу України», за матеріалами якої підготовлено низку публікацій [напр., Марців & Шельвінський 2017; Дикий *et al.* 2017].

3. Польові стаціонари Львівського університету

Упродовж тривалого часу низка досліджень ссавців та збір колекцій для музею виконані на базі Високогірного біостаціонару в с. Кваси (Закарпатська обл.) й Шацького біолого-географічного стаціонару (Волинська обл.).

Карпатський високогірний стаціонар слугує навчально-науковою базою університету. Він розташований у субальпійському поясі Чорногори на полонині Менчул Квасівський, між уроч. Васкул і Шумнеска, на висоті 1210 м (біля с. Кваси на Закарпатті). Стаціонар після II Світової війни став першим місцем досліджень теріофауни Карпат науковцями й аспірантами кафедри і музею. Серед них варто згадати передусім Г. Бенедюк, Й. Валента, Володимира Климишин, Віктора Колоденського, Н. Полушину, які здійснювали картування аналіз населення мікромамалій цієї полонини.

Шацький біолого-географічний стаціонар — це навчально-наукова база університету розташована на узбережжі оз. Пісочне (територія Шацького НПП), який засновано 1958 р. як біологічний, а з 1965 р. перейменовано на біолого-географічний. Основним призначенням стаціонару є проведення навчальних, виробничих практик і експедицій для виконання курсових, дипломних і дисертаційних робіт; наукових досліджень та моніторингу за станом довкілля; наукових семінарів і конференцій. У зв'язку з проведенням на Поліссі меліоративних робіт у центрі уваги дослідників було дослідження природних ресурсів території, у т.ч. й поширення і чисельність ссавців Шацького парку. Зокрема, наслідки впливу осушування боліт на популяції ссавців аналізуються у працях Н. Полушиної, І. Ємельянової, В. Климишина, М. Вознюк та І. Гладунко. У грудні 1983 р. на підставі обґрунтувань, наданих М. Черкашенка та Н. Сребродольської, було створено Шацький НПП.

Шацький стаціонар став базою для наукових досліджень та місцем проведення наукових конференцій. Тут, зокрема, весени 2010 р. відбулася і XVII Теріологічна школа-семинар, що мала тему «Ресурси фауни і фауна як ресурс» [Дикий 2012]. Дослідження на стаціонарі припинилися через covid і війну.

Підсумки

Упродовж всієї історії свого існування Львівський університет розвивав і зберігає значний дослідницький потенціал, що виражається у продовженні

досліджень теріонаселення західного регіону України і започаткуванні низки нових напрямків, як наприклад, живлення хижих, особливості розмноження та ночівель рукокрилих. Основою цих досліджень є кадровий склад кафедри зоології та Зоологічного музею і студенти, які забезпечують наступність поколінь, колекції — від чого залежать напрям і повнота досліджень, а також стаціонари — місця активної дослідницької діяльності.

Література

- Башта, А.-Т., О. Кусьнеж, І. Івашків. 2013. Видовий склад і просторовий розподіл рукокрилих (Chiroptera) Українського Розточчя. *Вісник Львівського ун-ту. Серія біологічна*, **63**: 44–50.
- Білінська, І., Ю. Мельник, І. Ровенчак. 2011. Гакет Бальтазар. В кн.: *Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка*. Том 1. ЛНУ імені Івана Франка, Львів, 317.
- Головачов, О., Р. Сіромський. 2011. Дівальд Франц Емануїл. В кн.: *Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка*. Том 1. ЛНУ імені Івана Франка, Львів, 444.
- Делеган, І. В., І. І. Делеган, І. В. Дикий. 2001. Сучасний стан і перспективи інтенсивного розведення видів підроддини олені справжні (Cervinae). *Вісник Львівського університету. Серія біологічна*, **27**: 156–161.
- Дикий, І. 2012. XVII теріологічна школа-семинар у Шацькому НПП «Ресурси фауни і фауна як ресурс» (2010 рік). *Праці Теріологічної Школи*, **11**: 154–158.
- Дикий, І., О. Дика. 2005. Живлення борсука на території Західної України. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія біологія*, **17**: 42–49.
- Дикий І. В., М. В. Марців 2022. Сребродольська Євгенія — теріолог, знавець акустичної комунікації гризунів та ультразвуків кажанів. *Novitates Theriologicae*, **14**: 316–319.
- Дикий, І., М. Марців, В. Шельвінський, А. Затушевський. 2017. Особливості живлення деяких видів родини Mustelidae на території Львівської області. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія Біологія*, **29** (2): 135–141.
- Дикий І. В., А. М. Пекло. 2012. Тюлени Аргентинських островів (Антарктика). *Збірник праць Зоологічного музею*, **43**: 104–116.
- Дикий, І. В., О. О. Салганський. 2013. Особливості росту молоді тюленя Уедделла (*Leptonychotes weddellii*). *Український антарктичний журнал*, **12**: 258–264. <https://doi.org/10.33275/1727-7485.12.2013.268>
- Дикий, І. В., Є. Б. Сребродольська. 2007. Поширення, сучасний стан і ретроспективний аналіз ареалу ховраха крапчастого (*Spermophilus suslicus* Guldenstaedt, 1770) на заході України. В кн.: *Стан і біорізноманіття екосистем Шацького національного природного парку*. Матеріали конференції. Спелом, Львів, 80–81.
- Дикий, І. В., Є. Б. Сребродольська, Т. А. Башта. 1998. Хіроптерологічні дослідження Львівщини: минуле і сучасне. В кн.: Загороднюк, І. (ред.). *Європейська ніч кажанів '98 в Україні*. Київ, 153–155. (Серія: Праці Теріологічної школи; Вип. 1).
- Емельянова, І. Ф. 1976. Фенологія некоторых зимоспящих млекопитающих Волинского Полесья. *Сезонное развитие природы*. Москва, 37.
- Емельянова, І. Ф. 1978. Распространение млекопитающих на территории Черноморского государственного заповедника. В кн.: *50 лет Черноморскому государственному заповеднику*. Наукова думка, Київ, 58–60.
- Загороднюк, І. 2009. Морфологія епіблеми у кажанів та її мінливість у *Eptesicus "serotinus"* (Mammalia). *Вісник Львівського ун-ту. Серія біологічна*, **51**: 157–175.
- Загороднюк, І. В., І. В. Шидловський. 2014. Акроніми назв найбільших зоологічних колекцій України при позначеннях зразків. В кн.: Загороднюк, І. (ред.). *Зоологічні колекції та музеї: збірник наукових праць*. ННПМ НАН України, Київ, 33–43.

- Закала, О., А. Ровенчак. 2011. Гільтенбранд Антоній. В кн.: *Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка у двох томах. Том 1*. ЛНУ ім. І. Франка, Львів, 346.
- Затушевський, А. Т., І. В. Загороднюк. 2022. Анна Сенік — дослідниця комаходійних ссавців Карпат та викладач вищої школи. *Novitates Theriologicae*, **14**: 302–304.
- Затушевський, А., І. Загороднюк, С. Питель, І. Шидловський. 2015. Тушканчик малий (*Puggetmus rufililio*) у фондах Зоологічного музею Львівського університету: до теми поширення в Україні. В кн.: *Дослідження ссавців степових регіонів*. Київ, 142–148. (Серія: *Novitates Theriologicae*, Pars 9).
- Затушевський, А. Т., С. Р. Питель–Гута. 2022. Ірина Ємельянова — дослідниця і колектор ссавців України та Азії. *Novitates Theriologicae*, **15**: 236–238.
- Каталог... 2010. Каталог колекцій ссавців Зоологічного музею Львівського національного університету імені Івана Франка / Уклад.: Затушевський А. Т., Шидловський І. В., Закала О. С. та ін. Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, Львів, 1–442.
- Кусьнеж, О. В., Ю. Б. Чайка. 2014. Знахідки рідкісних видів рукокрилих (Chiroptera) у НПП «Сколівські Бескиди». В кн.: *Природничі дослідження на Поділлі* : матеріали конференції. Кам'янець–Подільський, 64–65.
- Марців, М. В., І. В. Дикий. 2022. Марія Янушевич та Галина Бенедюк — дослідниці ссавців і колектори теріологічних колекцій Львова. *Novitates Theriologicae*, **15**: 259–261.
- Марців, М., В. Шельвінський. 2017. Дослідження живлення куниці кам'яної (*Martes foina*) на території Львівської області. В кн.: *Молодь і поступ біології : збірник тез XIII Між-нар. наук. конф. студентів і аспірантів, Львів, 25–27 квітня 2017 року. Львів, 155–156*.
- Никольський, А. А., Е. Б. Сребродольская. 1989. Звуковая активность северной пищухи (*Ochotopa hurbergoea*) в период запасаения корма. *Бюллетень МОИП. Отд. биол.*, **94** (2): 22–29.
- Манько, В. 2011. Кадий Генрик. В кн.: *Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка у двох томах. Том 1 (А–К)*. ЛНУ імені Івана Франка, Львів, 573.
- Питель–Гута, С. Р., А. Т. Затушевський, І. В. Дикий. 2022. Надія Полушина — теріолог Львівського університету. *Novitates Theriologicae*, **14**: 260–262.
- Полушина, Н. А. 1964. До систематичного положення і екології ласки на заході України. *Вісник Львівського університету. Серія біологічна*, **2**: 46–52.
- Полушина, Н. А. 1967. Екологія та практичне значення лисиці в західних областях України. *Вісник Львівського університету. Серія біологічна*, **3**: 74–83.
- Полушина, Н. А. 1972. Розподіл і чисельність дрібних ссавців Чорногори. *Вісник Львівського університету. Серія біологічна*, **4**: 66–81.
- Полушина, Н. А. 1977. Теріокомплексы высотных поясов Украинских Карпат. *Экология, методы изучения и охрана млекопитающих горных стран. Свердловск*, 48–50.
- Полушина, Н. А. 1998. Состояния популяций рукокрылых Западного Подолья. В кн.: Загороднюк, І. (ред.). *Європейська ніч кажанів '98 в Україні*. Київ, 106–116. (Серія: Праці Теріологічної школи; вип. 1).
- Полушина, Н. А., Вознюк М. Н. 1980. Новые данные по *Apodemus microps* Krat. et Ros. территории СССР. В кн.: *Грызуны: Материалы 5 съезда Всесоюзного териол. о-ва (Тез. докл.)*. Наука, Москва, 37–38.
- Полушина, Н. А., М. Н. Вознюк, І. Ф. Ємельянова. 1974. Теріонаселення окультурених ландшафтів Волинського Полісся, шляхи формування та перспективи. *Вісник Львівського університету. Серія біологічна*, **7**: 39–45.
- Пругула, Я. 2011а. Гольфельд Ян. В кн.: *Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка у двох томах. Том 1 (А–К)*. ЛНУ імені Івана Франка, Львів, 363.
- Пругула, Я. 2011б. Кодеш Францішек. В кн.: *Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка у двох томах. Том 1 (А–К)*. ЛНУ імені Івана Франка, Львів, 625.

- Ровенчак, А. 2014. Мартинович Ігнацій. В кн.: *Encyclopaedia. Львівський національний університет імені Івана Франка. Том 2*. ЛНУ імені Івана Франка, Львів, 100–101.
- Сеник, Г. Ф. 1965. Нова форма крота Українських Карпат. *Доповіді АН УРСР*, **5**: 674–676.
- Сеник, А. Ф. 1967. Бурозубка альпійська Українських Карпат. *Вестник зоологии*, **4**: 58–64.
- Сеник, М., І. Білінська, А. Ровенчак, М. Мельник. 2011. Завадзький Александр. В кн.: *Encyclopaedia. Львівський національний університет імені Івана Франка. Том 1*. ЛНУ імені Івана Франка, Львів, 506.
- Сенюк, А. Ф. 1972. Бурозубка обыкновенная Украинских Карпат. *Вестник зоологии*, **3**: 67–71.
- Сенюк, А. Ф. 1974. Морфологические особенности крота обыкновенного (*Talpa europaea* L.) из западных областей Украины. *Вестник зоологии*, **3**: 24–27.
- Сребродольська, Є. Б., І. В. Дикий, В. О. Мисюк. 2004. Теріофауна Шацького національного природного парку. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия биология, химия*, **17 (56)**, № 2: 134–143.
- Сребродольська, Є. Б., К. М. Левицька. 2005. Карпатська білка (*Sciurus vulgaris carpathicus* Pietr., 1853), у колекціях музеїв м. Львова. В кн.: *Біорізноманіття Українських Карпат*: Матеріали конференції. Львів, С. 78–82.
- Урбанський, О. М., І. Ф. Емельянова. 1986. Соцэкологическая диагностика пастбищ один из путей повышения продуктивности кормовых угодий. *Проблемы социальной экологии*. Львов, 50–51.
- Чайка, Ю., О. Кусьнеж. 2018. Видовий склад рукокрилих НПП «Сколівські Beskidy». *Theriologia Ukrainica*, **16**: 105–110. <https://doi.org/10.15407/pts2018.16.105>
- Шидловський, І., А. Затушевський. 2010. З історії Зоологічного музею Львівського національного університету імені Івана Франка. *Наукові записки. Львівський історичний музей*, **14**: 285–298.
- Шидловський, І. В., А. Т. Затушевський, С. Р. Питель-Гута. 2022. Єжи Водзіцький — визначний збирач теріологічних колекцій Львівського університету. *Novitates Theriologicae*, **15**: 225–227.
- Шидловський, І., А. Затушевський, І. Тимків, І. Комарницький, О. Савицька. 2015. Іменні колекції Зоологічного музею Львівського Університету. В кн.: *Музеї Львова: події, колекції, люди* : матеріали конференції. Апріорі, Львів, 13–37.
- Шидловський, І. В., С. Р. Питель-Гута 2022a. Бенедикт Дибовський — природодослідник і теріолог. *Novitates Theriologicae*, **15**: 277–279.
- Шидловський, І. В., С. Р. Питель-Гута 2022b. Вознюк Марія — дослідниця ссавців і завідувач Зоологічного музею Львівського університету. *Novitates Theriologicae*, **15**: 266–268.
- Brzek, G. 1994. *Benedykt Dybowski. Życie i dzieło*. Warszawa, Wrocław, 1–396.
- Delehan, I., I. Dykyu, N. Dzubenko, Y. Srebrodolska. 2002. Problems of the protection of large carnivores in the Ukrainian Carpathians. *Вісник Львівського університету, серія біологічна*, **30**: 99–105.
- Dybowski, B. 1889. Niektóre wypadki swych badań nad zębami zwierząt ssących. *Kosmos (Lwów)*, **14** (7–8): 1–14 (streszczenie).
- Dybowski, B. 1903. *Klucz do oznaczania zwierząt ssących krajów polskich*. Benedykt Dybowski; opracowała do druku Róża Goldhamerówna. 1. Nietoperze. Chiroptera. Nakładem Polskiego Tow. Przyrodników im. Kopernika, Lwów, 1–51.
- Dybowski, B. 1909. O zębach anormalnych w uzębieniu zwierząt ssących. *Kosmos (Lwów)*, **34** (1–2): 39–57.
- Dybowski, B. 1889. Studien über die Säugetierzähne. „*Verhandlungen der k. k. zoologisch–botanischen Gesellschaft in Wien*”, 1–6 (2 egz.).
- Dybowski, B. 1873. Ueber die Baikal–Robbe, *Phoca baicalensis*. *Archiv fur Anatomic, Physiologic und wiss. Medicin*, 109–125.
- Dybowski, B. 1906–1907. Zęby zwierząt ssących (z 106 rycinami), *Kosmos (Lwów)*, 1–198.

- Ericson, H. S., A. Fedorca, I. Toderas, [et al.], 2020. Genome-wide profiles indicate wolf population connectivity within the eastern Carpathian Mountains. *Genetica*, **148** (1): 33–39. <https://doi.org/10.1007/s10709-019-00083-1>
- Finkel, L., S. Starzynski. 1894. *Historia Uniwersytetu Lwowskiego*. Lwów: Nakładem Senatu Akademickiego C. K. Uniwersytetu Lwowskiego z drukarni E. Winiarza, **1**: 1–351.
- GORBAN I., I. DYKIY, E. SREBRODOLSKA. 1998. What has happened with *Cricetus cricetus* in Ukraine? *Ökologie und Schutz des Feldhamsters*. In: Stubbe M. & Stubbe A. (eds). *Wissenschaftliche Beiträge Martin-Luther Universität, Halle-Wittenberg*, 87–89.
- Hirschler, J. 1938. *Ze Lwowa do Liberii. Wspomnienia z Afryki tropikalnej*. Wydawnictwo Książnica-Atlas, 1–240.
- SHYDLOVSKYY, I., A. ZATUSHEVSKYY. 2015. Jan Kalinowski outstanding naturalist of Far East and South America. Contribution of Amateur naturalists into biological diversity studies. *Proceed. Intern. Scien. Conf. Beregszasz, Ukraine. Beregszasz*, 93–95.
- Stronen, A. V., B. Jędrzejewska, C. Pertoldi, D. Demontis, E. Randi, [et al.] 2013. North-South Differentiation and a Region of High Diversity in European Wolves (*Canis lupus*). *PLoS ONE*, **8** (10): e76454. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0076454>
- Wiczkowski, J. 1907. *Lwów jego rozwój i stan kulturalny oraz Przewodnik po mieście*. Lwów, 261–262.
- Wodzicki, A. 1910. *Osiemset kilometrów w Afryce środkowej. Wyprowa myśliwska Aleksandra Hr. Wodzickiego*. Lwów: nakładem H. Altenberga, 1–318.
- Wodzicki, J. 1938. *W górach niebiańskich (Tien-Szan). Wspomnienia z polowań na koziorożce i dzikie barany*. Lwów, 1–333.
- Zatushevskyy, A., I. Shydlovskyy, I. Tymkiv. 2016. Representativeness of the Mammalian Collection of the Zoological Museum of Lviv University. *Proceedings of the Theriological School*, **14**: 41–48. <https://doi.org/10.15407/ptt2016.14.041>
- Zawadzki, A. 1840. *Fauna der galizisch-bukowinischen Wirbelthiere*. Stuttgart, 1–195.

Резюме

ШИДЛОВСЬКИЙ, І., А. ЗАТУШЕВСЬКИЙ, І. ДИКИЙ, І. ХАМАР. Теріологія у Львівському університеті (1823–2025): Зоологічний музей, кафедра зоології, польові стаціонари. — У статті наведено інформацію про історію та розвиток теріологічних досліджень у Львівському університеті. Матеріал структурований за розділами, які відповідають основним складовим, зокрема — Зоологічний музей, кафедра зоології та польові стаціонари — Високогірний у Карпатах і Шацький на Поліссі. Проведене дослідження вказує на постійний зв'язок між цими підрозділами, через співробітників, між якими: перші природодослідники — О. Завадський, Б. Дибовський, С. Водзіцький, Я. Гіршлер; перші теріологи повоевної доби — Й. Валента, Г. Бенедюк, А. Сенік, Н. Полушина, І. Смелянова, М. Вознюк і, нове покоління теріологів — С. Сребродольська, А.–Т. Башта, І. Дикий, О. Кондратенко, Г. Зайцева-Анциферова, О. Кусьнеж, І. Івашків, М. Марців та ін. Завдяки першій когорті було закладено основи досліджень тваринного світу, у тому числі й ссавців, завдяки — другим зібрано значний музейний матеріал і наведено характеристики теріонаселення певних територій, а треті — продовжили справу і розвинули нові сучасні напрямки.